

เสน่ห์เทพา : สีสันท้องถิ่นในสายตา ของนักปกครอง

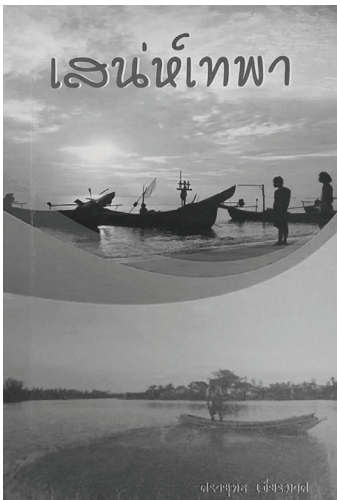
พิเชฐ แสงทอง

อ.ด. (วรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ), อาจารย์
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

E-mail : pichate2000@yahoo.com

227

ศรายุทธ เจียรมาศ. (2561). **เสน่ห์
เทพา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 676 หน้า.
ภาพประกอบ.

เป็นที่รับรู้กันอยู่ว่า ในวัฒนธรรม
ชาวบ้านนั้น การถ่ายทอดหรือสืบทอด
ความรู้ในเชิงมรดกทางประวัติศาสตร์
สังคม และวัฒนธรรม มักเป็นไปใน
ลักษณะของการถ่ายทอดเชิงมุขปาฐะ
หรือการบอกเล่าต่อกันมา ข้อดีของ
การถ่ายทอดลักษณะนี้คือการเข้าถึง
เข้าใจ และง่ายต่อการสร้างความเชื่อถือ
และเชื่อมั่น

อย่างไรก็ดี มุขปาฐะก็มีจุดอ่อน
สำคัญอยู่ที่มันส่งผลต่อความเสียหาย

ปีที่ 24
ฉบับที่ 1
ม.ค.
-
เม.ย.
2561

หรือสูญหายขององค์ความรู้อย่างรวดเร็ว เพราะข้อจำกัดเรื่องความทรงจำของมนุษย์นั้นมีอยู่ ดังนั้น เราจึงมักจะได้พบว่ามีองค์ความรู้ท้องถิ่นมากมายที่สูญหายไปในวันฉธรรมการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ แม้แต่เรื่องราวในสายตระกูลเอง ความทรงจำต่อคนรุ่นหลังเพียยย้อนกลับไ 2-3 รุ่น ก็อาจจะสูญเสียไปแล้ว

ในวันฉธรรมภาคใต้ “หนังสืองานศพ” เป็นวันฉธรรมการจารึกหลักฐานความรู้ในระดับอนุภาคที่สำคัญอย่างหนึ่ง แม้ว่าจุดเริ่มต้นของการทำหนังสืองานศพจะเริ่มเด่นชัดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เราจะพบได้ว่า ความนิยมในการทำหนังสืองานศพนั้นได้เคลื่อนย้ายลงมาสู่วัฒนธรรมชาวบ้านภาคใต้อย่างขนานใหญ่ผ่านสถาบันสงฆ์ ซึ่งรับวัฒนธรรมนี้มาจากชนชั้นสูงมาก่อนแล้ว ในวันฉธรรมภาคใต้ หนังสืองานศพจึงเป็นคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่ได้กลายเป็นตัวช่วยหนึ่งที่ทำให้องค์ความรู้ท้องถิ่นสามารถโลดแล่นข้ามวันเวลา จากอดีตสู่ปัจจุบัน ข้ามไปสู่ออนาคตเพื่อนำเสนอตัวเองกับคนในรุ่นหลังๆ ได้

อย่างไรก็ดี โอกาสในการทำและเขียนหนังสืองานศพ จะว่าไปแล้วก็ยังคงผูกพันอยู่กับระดับของคนด้วยเช่นกัน เราจะสังเกตได้ว่า การทำหนังสืองานศพมักจะจำกัดอยู่ในกลุ่มปัญญาชนท้องถิ่น เช่น ข้าราชการ พระ หรือนักธุรกิจท้องถิ่นนั่นเอง ด้วยเหตุดังนี้ การจะกล่าวว่า หนังสืองานศพในท้องถิ่นถือเป็นภาพรวมของการจำหลักองค์ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นทั้งหมดจึงอาจจะยังไม่ได้ แต่มันยังเป็นเพียงองค์ความรู้เฉพาะกลุ่มบุคคลซึ่งเป็นระดับนำในท้องถิ่นเท่านั้น

เหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะข้อจำกัดสำหรับคนทั่วไปสองประการที่กีดกันไม่ให้วัฒนธรรมหนังสืองานศพสามารถจำหลักองค์ความรู้ของคนทุกระดับได้ นั่นคือ วัฒนธรรมการเขียน และวัฒนธรรมการพิมพ์

กล่าวสำหรับวัฒนธรรมการเขียนนั้น แม้ว่าปัจจุบันโอกาสของคนที่จะเรียน เขียน และอ่าน จะมีอย่างกว้างขวาง และครอบคลุมคนทั่วประเทศให้สามารถอ่านออกเขียนได้แล้วก็ตาม แต่การเขียนข้อเขียนสำหรับตีพิมพ์ใน

หนังสืองานศพนั้น เป็นวัฒนธรรมวรรณศิลป์ที่โดยตัวมันเองสามารถคัดสรรบุคคลทั่วไปออกจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ถนัดออกไปได้

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ทักษะการเขียนนั้นไม่ใช่สิ่งที่จะสามารถเกิดขึ้นได้กับทุกคน การเขียน-โดยตัวของมันเอง เรียกร้องทักษะการคิด การเรียบเรียงความคิด และการใช้ภาษาเพื่อถ่ายทอดด้วย ดังเราจะเห็นได้ว่า คนทุกคน แม้จะเล่าเรื่องด้วยปากเก่ง ในชีวิตมีเรื่องราวที่น่าสนใจมากมายแต่ก็ใช่ว่าจะสามารถจดปากกาลลงเขียนถ่ายทอดสิ่งเหล่านั้นได้อย่างเสมอหน้ากัน ดังนั้น การเขียนโดยตัวมันเองจึงมีอำนาจในการคัดเลือกคน

ประการต่อมาคือข้อจำกัดด้านวัฒนธรรมการพิมพ์ ทั้งในแง่เศรษฐกิจและความรู้จำเพาะสาขา เนื่องจากการพิมพ์ถือเป็นสาขาวิชาชีพหนึ่ง จึงต้องอาศัยความถนัดเป็นการเฉพาะ แม้เราจะเห็นโรงพิมพ์กระจายอยู่ทั่วทุกหัวระแหงในประเทศไทย แต่ก็เชื่อว่าการพิมพ์จะสามารถทอดตัวเองให้ชาวบ้านทุกระดับเขยชมได้ เพราะมันเป็นวิชาชีพที่ต้องใช้ผู้รู้จำเพาะทั้งด้านการจัดหน้าหนังสือ การตกแต่ง การพิสูจน์อักษร ตลอดจนการเข้าสู่กระบวนการทำงานของเครื่องจักร

ทั้งสองประการนั้น ไม่ปรากฏในวัฒนธรรมชาวบ้าน แม้จะมีวัฒนธรรมการจารหนังสือใบลาน หรือการจารึกตัวอักษรลงวัสดุใดๆ มาอย่างยาวนานในประวัติศาสตร์ แต่การจารดังกล่าวนี้ก็เกิดขึ้นจากมือทำ ไม่ใช่เครื่องจักร ดังนั้นชาวบ้านจึงไม่คุ้นเคยกับวัฒนธรรมการพิมพ์ วัฒนธรรมการพิมพ์จึงกลายเป็นเรื่องเฉพาะ หรือเป็นวิชาชีพเฉพาะไปเสีย

ผู้เขียนเกริ่นนำมายาวเหยียดเพื่อแสดงให้เห็นว่า ทักษะในการสื่อสารความรู้ผ่านการเขียน และการพิมพ์นั้น เป็นทักษะที่ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างง่าย ๆ แม้ว่าวัฒนธรรมการเขียน และวัฒนธรรมการพิมพ์ จะทำหน้าที่กีดกันคนไม่ให้สามารถเข้าถึงการจารึกความรู้ด้วยตัวเองอย่างเท่าเทียมทั่วถึงทุกคนในท้องถิ่น แต่การที่ใครสักคนในท้องถิ่นลุกขึ้นมาจับปากกาเขียน ก็ย่อมจะมีคุณภาพการต่อท้องถิ่นอย่างยิ่งยวด ในแง่ที่ด้านหนึ่ง คือการต่ออายุให้กับความทรงจำของท้องถิ่นเอง ขณะที่ในอีกด้านหนึ่ง งานเขียนนั้นๆ ก็ได้นำเสนอ

ให้เห็นถึงแง่มุมความคิดของผู้เขียน อันยอมพวงติดเอารสนิยม และสายตาของกลุ่มซึ่งตนเองสังกัดอยู่ด้วย

ทั้งสองประการนี้เป็นเสน่ห์ที่สำคัญของหนังสือเล่มหนาหน้ากระดาษ 676 หน้าเรื่อง เสน่ห์เทพา ของศรายุทธ เจียรมาศ

ในด้านแรก หนังสือเล่มนี้พยายามนำเสนอให้เห็นแง่มุมที่หลากหลายของเขตการปกครองที่เรียกว่า “อำเภอเทพา” ศรายุทธ เน้นให้เห็นสีสันท้องถิ่นที่ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตและวิถีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันของผู้คนต่างกลุ่มต่างความคิด ต่างสังกัด และต่างศาสนา ซึ่งผู้อ่านจะเห็นได้จากเรื่องเล่าหลายๆ เรื่องระหว่างที่ผู้เขียนในฐานะปลัดอาวุโสของอำเภอได้รับเชิญไปเข้าร่วมประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ของชาวบ้าน และหน่วยงานราชการท้องถิ่นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นงานศพ งานระดมทุน งานโรงเรียน งานวัด งานมัสยิด กิจกรรมเหล่านี้ทำให้ผู้เขียนพบเห็นเรื่องราว และข้อมูลต่างๆ มากมาย หลากหลายด้วยตัวเอง ทำให้สามารถนำมาเล่าได้อย่างสนุกสสนาน และออรสทางความคิด

น้ำเสียงการเล่าที่เป็นไปอย่างผ่อนคลาย และมุ่งมั่นมีหวัง ทำให้งานเล่มนี้อ่านได้ง่าย และเพลิดเพลิน กระแสของเรื่องที่ดำเนินไปเรื่อยๆ ผ่านการเดินทางของตัวตน และความคิดของผู้เขียน คือเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้ผู้อ่านต้องติดตามห้อยตามผู้เขียนไปอย่างเพลิดเพลินชนิดไม่รู้สึกตัว เมื่อผสมผสานกับตัวตนของผู้เขียนที่เป็นไทยพุทธ และทำงานด้านการปกครองใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้มาแล้วหลายๆ ที่ทำให้ต้องปรับตัวและปรับความไม่เข้ากับวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นเทพาที่แตกต่างออกไป (cultural adjustment) ส่งผลให้การเล่านั้นมีน้ำเสียงของผู้ตกอยู่ในอาการตื่นตาตื่นใจทางวัฒนธรรม (honeymoon stage) ซึ่งถือเป็นกระบวนการแรกของจิตวิทยาการปรับตัว

นี่เองที่เป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้อ่านรู้สึกถึงการเรียนรู้และทำความเข้าใจร่วมกันไปกับผู้เขียนก่อนนำไปสู่การซึมซับรายละเอียดของการปรับตัวทางวัฒนธรรมของผู้เขียนในเวลาต่อมา ดังเช่นตอนหนึ่งที่ผู้เขียนเกิดความแปลกประหลาดใจกับ “ภาษาแบบเทพา” คำว่า “สงบ” ที่หมายถึง

ขาดเสียหยาใช้การไม่ได้ ความแปลกใจนี้ผู้เขียนไปพบเข้าเมื่อได้ไปสำรวจ
สภาวะครัวเรือนของศูนย์ปฏิบัติการอำเภอเทพา (สปก.อ.เทพา) โดยศูนย์นี้
มีหน้าที่สำรวจและดำเนินการในเชิงสังคมสงเคราะห์กับชาวบ้านที่ยากจน
คำว่า “สงบ” ในเรื่องเล่านี้ถูกในสถานการณ์ที่บ้านเรือนของชาวบ้านคนหนึ่ง
ขาดเสียหยา และได้รับการช่วยเหลือซ่อมแซมภายหลัง (หน้า 99-102)

การเข้าร่วมในประเพณีและพิธีกรรมที่เป็นทางการดังกล่าวทำกิจกรรม
ตามนโยบายรัฐข้างต้น จึงเป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้ผู้เขียนสามารถเข้าถึง
ปรากฏการณ์ที่มีชาวบ้านเป็นส่วนร่วมได้เป็นอย่างดี ในฐานะตัวแทนอำนาจรัฐ
ผู้เขียนจึงมีอำนาจที่จะซักถามได้ทุกซอกทุกมุมที่สนใจ ดังนั้นจึงไม่มีอุปสรรค
ใดๆ ในการถ่ายทอดข้อมูลเชิงลึก ผู้อ่านจะรับรู้ได้ว่าในแต่ละหน่วยงานหรือ
องค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ นั้นมีผู้นำชื่ออะไรและมีบุคลิกลักษณะ
อย่างไร อันสะท้อนถึงบุคลิภาพวงในที่ชาวบ้านอาจจะไม่สามารถมีโอกาส
สัมผัสได้อย่างง่ายดายนัก ดังนั้น เรื่องเล่าของปลัดอาวุโสท่านนี้เปรียบไป
แล้วจึงเหมือนกับการหยิบเอาตัวละครในชีวิตจริง ๆ ของชุมชนซึ่งอาจเป็น
ตัวละครที่มีช่องว่างกับชาวบ้านมาปรับปรนให้กลายเป็นตัวละครในเรื่องเล่า
กระทั่งช่วยลดระยะห่างระหว่างตัวละครกับผู้อ่านได้ในที่สุด

อีกช่องทางหนึ่งที่ทำให้ผู้เขียนสามารถเก็บเกี่ยวข้อมูลมาใช้ในเรื่องเล่า
ได้เป็นอย่างดีก็คือการใช้ชีวิตร่วมกับประชาชนหรือชาวบ้านร้านถิ่นในแหล่ง
ที่สาธารณะต่างๆ เช่น ตลาด ชุมชน สนามกีฬา หรือแม้แต่การเดินเล่น
ตกทายผู้คน ผู้เขียนใช้ชีวิตการเดินลงไปร่วมกิจกรรมในชีวิตประจำวันของ
ชาวบ้าน เช่น กินข้าวแกง กินน้ำชา เดินเที่ยวตลาด ซึ่งท้ายที่สุดแล้วทำให้
สถานภาพในฐานะผู้ปกครองลดระดับลงมาอยู่ในแนวระนาบเดียวกันกับ
ผู้อ่านหรือชาวบ้าน ในสถานการณ์เช่นนี้ นอกจากผู้เขียนจะได้เล่าบรรยากาศ
ที่เกิดขึ้นในขณะที่พบเห็นอย่างเด่นชัดแล้ว ก็ยังสามารถเชื่อมโยงเอาประวัติ
ความเป็นมา หรือเพิ่มเติมข้อมูลการสัมภาษณ์จากผู้คนthatพบเห็นได้อย่างดี
มากขึ้นด้วย วิถีปฏิบัติเช่นนี้ ผู้เขียนยอมรับว่าเป็นวิสัยของนักปกครองที่จะ
ต้องรู้ “ชีวิตนักปกครอง ถ้าไม่ทำความรู้จักชาวบ้าน ก็เหมือนทำคุณสมบัติ

หล่นหายไปส่วนหนึ่ง” (หน้า 382)

สืบเนื่องจากการทำความเข้าใจชาวบ้านในรูปของการลงพื้นที่ใช้ชีวิตร่วม เพื่อสังเกตการณ์เอง เราจึงจะได้เห็นว่าผู้เขียนสามารถกลมกลืนตัวเองเข้ากับวิถีของชาวบ้านได้อย่างดี การซักถามพูดคุยทำให้ได้เห็นถึงลักษณะครอบครัว ธรรมเนียม การทำมาหากิน และแง่มุมอื่นๆ ของผู้คนอีกมากมาย ดังเช่นตอนหนึ่ง เมื่อผู้เขียนพบหญิงสูงวัยคนหนึ่งขับรถมาซื้อของในตลาดสดหลังสถานีรถไฟเทพา การพูดคุยก็ทำให้เห็นได้ว่าในชุมชนเทพา ระบบครอบครัวใหญ่ยังคงมีอยู่อย่างมั่นคง ทั้งนี้เพราะทราบจากตัวละครที่เล่าว่า “อยู่กันหลายคน” และในครอบครัวหนึ่งๆ ผู้หญิงยังคงเป็นผู้ที่จะต้องรับผิดชอบต่อปากท้องของสมาชิก

“บ้านของหญิงสูงวัยอยู่ริมแม่น้ำเทพา ห่างจากตลาดสถานีรถไฟเทพาไปไม่มากนัก พื้นที่แถบนั้นเท่าที่ผมรู้จัก แม้บ้านเรือนจะหนาแน่น แต่มีสายน้ำเป็นนอกخان ซึ่งธรรมชาติจัดให้โดยไม่ต้องลงทุน เธอบอกว่าเหตุที่ต้องซื้อของกินเยอะเพราะที่บ้านอยู่กันหลายคน มื้อนี้พวกเขาอยากกินข้าวเหนียวไก่ทอด เมื่อหลายปากก็หลายเงิน เฉพาะมื้อเช้า เธอต้องควักกระเป๋าเก็บสามร้อยบาทเพื่อทุกคนในบ้านได้อิ่มท้อง” (หน้า 382)

ข้อความข้างต้น แม้จะมุ่งบรรยายให้เห็นถึงเบื้องหลังกิจกรรมซื้อของยามเช้าของหญิงสูงวัยคนหนึ่ง แต่ได้สะท้อนให้เห็นโดยนัยถึงสังคมวิทยาครัวเรือน ผู้อ่านจะสัมผัสได้ถึงความรับผิดชอบของผู้หญิงในครอบครัว โดยเฉพาะเรื่องปากท้องของสมาชิกในแต่ละมื้อ ขณะเดียวกัน ก็ทำให้เห็นด้วยว่า ชุมชนเทพายังคงเป็นชุมชนเล็กๆ ที่มีพัฒนาการคาบเกี่ยวอยู่ระหว่างความเป็นชุมชนในวิถีเก่าที่สมาชิกจำนวนมากอยู่ในภายใต้เงาหลังคาเดียวกันโดยมีผู้หญิงเป็นผู้มีบทบาทในทางเศรษฐกิจทั้งนอกบ้านและในบ้าน

ส่วนที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งของหนังสือเล่มนี้ก็คือการรวบรวมเอาตำนานชุมชนต่างๆ ของท้องถิ่นในเขตเทพามาไว้เข้าด้วยกัน แม้ตำนานเหล่านี้ ผู้เขียนจะไม่ได้เป็นผู้สัมภาษณ์และเก็บรวบรวมเอง แต่อาศัยเยาวชนในพื้นที่เป็นผู้เก็บรวบรวม วิเคราะห์คำบอกเล่า แล้วนำมาเสนอปากเปล่าใน

งาน “เทพาเฟสติวัล” แต่เราก็เห็นร่องรอยของความเก่าแก่ของหลายๆ ชุมชน พร้อมๆ กับที่เห็นถึงความใหม่ถดถอยของชุมชนอีกจำนวนหนึ่ง

ในการเฝ้าของตำนานนั้นจะมีจุดอ่อนอยู่บ้างก็น่าจะสืบเนื่องมาจากการผู้จัดบันทึกมีประสบการณ์ไม่มากนักในการรวบรวมข้อมูลชุมชนฯ ทั้งโดยวิธีการสอบถามและจดบันทึก ทำให้ความลึกและความรอบด้านในเรื่องความเป็นมาของชุมชนขาดหายไปอย่างน่าเสียดาย อีกทั้งข้อมูลสัมภาษณ์อาจจะมาไม่หลากหลาย ทำให้ตำนานของหลายๆ ชุมชนเป็นตำนานที่ย่อนไปในอดีตได้ไม่ไกลนัก ขาดแง่มุมของ “เรื่องเล่า” ที่มีลักษณะของตำนานทว่าเป็นเพียงข้อสังเกตและความเชื่อมโยงชื่อชุมชนเข้ากับลักษณะทางภูมิศาสตร์ชุมชนอันนำมาสู่การตั้งชื่อ ซึ่งถือเป็นขนบของการตั้งชื่อชุมชนแบบหนึ่งที่สังคมไทยได้สืบทอดกันมา

อย่างไรก็ดี ในแง่ขององค์ความรู้ท้องถิ่น หนังสือเล่มนี้ถือว่าเป็นคัมภีร์จารึกที่มีคุณค่าเป็นอย่างมาก หลายคนรู้จักเทพาในฐานะเมืองเก่าแก่ เป็นเมืองที่เคยเป็นฉากในภาพยนตร์ที่สร้างมาจากวรรณกรรมเรื่อง “ผีเสื้อและดอกไม้” อันเลื่องชื่อของนักเขียนชื่อก้องชาวเทพา “มงกุฎ อรฤดี” แต่เทพาในปัจจุบันก็กลายสถานะจากเมืองเก่าแก่คลาสสิกมาเป็นเพียงทางผ่านจากจังหวัดชายแดนใต้สู่หาดใหญ่ เนื่องจากเส้นทางคมนาคมหลักที่เปลี่ยนแปลงจากรถไฟมาเป็นรถยนต์ การเข้าถึงเทพาจึงต้องเลี้ยวรถลึกเข้าไปอีกกว่า 10 กิโลเมตร อย่างไรก็ดี สำหรับนักเดินทาง ระยะทางเพียงนี้กับการได้มาซึ่งบรรยากาศคลาสสิก ย่อมถือเป็นความคุ้มค่าอันประมาณมิได้

เช่นเดียวกันกับการได้หยุดเวลาอ่านหนังสือ “เสน่ห์เทพา” เล่มนี้

